

ПРОФ. ЕРВИН ГРИМ ЗА РУСОФИЛСТВОТО И РУСОФОБСТВОТО В БЪЛГАРИЯ - КОМЕНТАР НА ФИЛОЛОГА И НА ИСТОРИКА¹

Галина Петкова, Дарина Григорова

Професор д-р Ервин Гrim (1870–1940).

Биобиблиографска справка²

1 Биобиблиографската справка за проф. Ервин Гrim (**с. 183**) и подготовката на статията му "О руссофильстве и руссофобстве в Болгарии" (**с. 167**) са осъществени в рамките на проекта на Катедрата по руска литература на Факултета по Славянски филологии "Университетски образователни практики и диалози" (2010), финансиран от Фонд "Научни изследвания" на Софийския университет.

2 Съставена по: Алманах на Софийския университет „Климент Охридски“ 1888–1939. А-Я. С., 1989, с. 134–135; Исторически факултет 1888–2008. Алманах. С., 2008, с. 117; Гримм Эрвин Давидович [Биографическая энциклопедия „биография.ру“] http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=30026 (26.03.2010); Бирман, Михаил. П. М. Бицилли (1879–1953). Штрихи к портрету ученого. В: Бицилли П. М. Избранные труды по средневековой истории: Россия и Запад. М., 2006, с. 676; Мещерский, Андрей. Заметки и материалы к биобиблиографии русских преподавателей в высших учебных заведениях Болгарии. 1920–1944. В: Бицилли П. М. Трагедия русской культуры: Исследования, статьи, рецензии. М., 2000, с. 562–589; Петкова, Галина. Хроника культурной и лите-

Ервин Давидович Гrim е роден в Петербург през 1870 г. Син е на известния архитект академик Давид Иванович Гrim (1823–1898) и брат на професора по римско право на Санкт-Петербургския университет Давид Давидович Гrim (1864–1926). Завършва исторически науки в Санкт-Петербургския университет през 1891 г., когато е зачислен да се подготвя за професорско звание под ръководството на изтъкнатия руски учен, професор по нова история в същия университет, Николай Кареев (1850–1931). През 1894 г. е избран за частен доцент в Санкт-Петербургския университет, а през 1899 г. за професор в Санкт-Петербургските висши женски курсове. От 1896 до 1899 г. е частен доцент в Казанския университет. През 1900 г. защитава магистърската си теза, а през 1901 – докторат по обща история. От 1901 г. – доктор на Санкт-Петербургския университет, от 1903 г. е извънреден професор, а от 1907 г. – редовен професор по история на новите и най-новите времена в Санкт-Петербургския университет. През 1908 г. е избран за заместник ректор на същия университет, а през 1910 г. – за декан на Историко-филологический факултет пак там. От 1911 до 1918 г. е ректор на Санкт-Петербургския университет. През 1918 г. е принуден да напусне Петроград и заминава за Ростов на Дон, а ратурной жизни русской эмиграции в Болгарии (1919–1940), 2 изд-е, доп. – В: Русские в Болгарии. Юбилейный информационный альманах Русского зарубежья в Болгарии 1877–2007 гг. Пловдив, 2010, с. 222–314. <http://rusmir.cl.bas.bg/ruskie%20v%20bg/hronika.pdf> (25.05.2010)

Проф. Е. Гримм

оттам – за Новорусийск, откъдето емигрира отначало в Константинол, а след това в България.

Трудове, издадени преди пристигането на Е. Грим в България:

Братья Гракхи. СПб. 1894.

Период византийско-испанской культуры. В: Ученые зап[иски] Казанского унив[ерситета]. Казань, 1896.

Исследования по истории развития римской императорской власти. Т. I, 1900; Т. II, 1901. СПб. (Магистърска и докторска дисертации.)

Мирабо. СПб., 1906.

Политические воззрения Ипполита Тэна. В: *Отчет С[анкт-]Петербургского универ[ситета] за 1906 г.* (Издадена е и отдельно като книга от серията „Свободное знание“.)

Революция 1848 года во Франции. Тт. I – II. СПб., 1908.

Идея революционной диктатуры в Западной Европе, преимущественно во Франции, в XVIII и XIX веках. Тт. I – II. СПб., 1913.

Роль социалистической идеи в нашем революционном движении. – *Полярная Звезда*, 1905.

Что такое Якобинизм? – *Свобода и культура*, 1906.

Из истории Третьей французской республики. – *Русская Мысль*, 1909.

Война народов. В: *Мировая война* [сборник]. СПб., 1915.

Происхождение современной группировки держав. В: *История великой войны*. Т. I. СПб., 1916.

Учение о веротерпимости во французской просветительной литературе XVIII в. – Вольтер, Монтескье, Руссо. – *Журнал Мин[истерства] нар[одного] просв[ещения]*. СПб., 1916.

Что такое буржуазия? СПб., 1918.

Как и почему большевики захватили власть на Руси. Ростов-на-Дону, 1919.

Почему большевикам удалось удержать власть над Россией? Ростов-на-Дону, 1919.

О демократии и демократизме. Ростов-на-Дону,
1919.

През март 1920 г. Е. Грим е вече в София. От 1 септември 1920 г. той е назначен за редовен професор и завеждащ катедрата по нова и най-нова история на Историко-филологическия факултет на Софийския университет като чужденец с договор за 2 години. През 1922 г. договорът е продължен за още три години, но се счита за прекратен от 20 юли 1923 г.

В Софийския университет Е. Грим чете следните курсове:

История на Европа през втората половина на XIX век;

История на Англия през XVII и XVIII век;

Старият ред и революцията във Франция;

Епохата на Възраждането в Италия;

Епохата на европейския империализъм;

История на първата българска конституция.

В *Годишника на Софийския университет* на руски език са отпечатани три научни труда на Е. Грим:

Три стадии культурного развития народов. В: *Годишник на Софийския университет. Юридически факултет. Т. XV – XVI, 1918–1920*, с. 1–161.

История и идеиные основы проекта Органического устава, внесенного в Тырновское Учредительное

собрание 1879 г. В: *Годишник на Софийския университет. Юридически факултет*. Т. XVII, 1920–1921, с. 1–377.

Эпоха Священного союза. В: *Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет*. Т. XVIII, 1921–1922, с. 1–108.

Според данните, почерпени от българската и руската емигрантска преса, издавана в София, Е. Гри姆 участва в живота на руската емигрантска общност тук и поддържа контакти с българските интелектуални и научни среди. През юли 1920 г. той чете реферат на тема „Русия и большевизмът“ в тесен кръг руски и български общественици, резюме на който е отпечатан на български език в сп. „Сила“ (№ 39-40 от 10 юли 1920, с. 7–9). Е. Гри姆 е ангажиран с дейността на Руския религиозно-философски кръжок, пред който на 14 ноември 1920 г. изнася доклад „Религиозно-нравственият проблем на нашите дни“ („Религиозно-нравственная проблема наших дней“). В пренията по доклада участват проф. И. Созонович, проф. Ст. Цанков, проф. А. Рождественски, проф. М. Поснов. На 5 декември 1920 г. по покана на Славянското дружество Е. Гриム изнася лекция „Кризата на европейската култура“ („Кризис европейской культуры“). През май 1921 г. в София е създадена Руската академическа група. На организационното й събрание е избрано временно ръководство в състав: професорите М. Попруженко, Е. Гриム и К. Соколов, което има задачата да изготви нейния устав.

През 1920–1921 г. заедно с юриста Константин

Соколов (1882–1927), професор в катедрата по общо държавно право на Юридическия факултет на Софийския университет от 1920 г., с когото Е. Грим се познава още от Санкт-Петербургския университет, той издава, редактира и участва със статии в „Руските сборници“ („Русские сборники“):

Сумерки богов. В: *Русские сборники*. Под редакцией Э. Д. Гримма и К. Н. Соколова. Книга первая. С., Российско-болгарское книгоиздательство, 1920.

Три цвета. В: *Русские сборники*. Под ред[акцией] Э.Д. Гримма и К. Н. Соколова. Книга вторая. С., Российско-болгарское книгоиздательство, 1921.

През януари-февруари 1922 г. Е. Грим присъства на тържествата, посветени на годишнините от основаването на Московския и Санкт-Петербургския университети, организирани от техните възпитаници. През април 1922 г. в София той изнася доклад „Строителството на Русия в България“ пред Националния съюз – организация на руската емиграция. През същата година в сп. „Сила“ на български език излизат няколко кратки материала от Е. Грим:

Културни и некултурни народи (резюме на „Три стадии културного развития народов“). – Сила (София), № 3 от 18 февруари 1922, с. 7–8

Смисълът на Генуезката конференция. – *Сила* (София), № 9 от 13 май 1922, с. 1–3.

Към историята на Търновската конституция. – *Сила* (София), № 15 от 2 октомври 1922, с. 2–5.

Практически под заглавието „Към историята на Търновската конституция“ е отпечатана, преведена на български език, част от последната глава на изследването на Е. Грим „История и идеиные основы проекта Органического устава, внесенного в Тырновское Учредительное собрание 1879 г.“ (1921). Публикацията е съпроводена от въстъпителна бележка на редакцията, в която се отбелязва, че „результат на едногодишните издирвания и изучвания на руския историк е крупното съчинение, с което той иде да обогати нашата тъй бедна книжнина около създаването на Търновската конституция“³. През 1923 г. Е. Грим води кореспонденция с Макс Фасмер (1886–1962), тогава редовен професор в Лайпцигския университет, с когото очевидно се познава от времето, когато последният преподава сравнително езикознание в Санкт-Петербургския университет. В писмата си проф. М. Фасмер от името на новосъздадения Източноевропейски институт в Лайпцигския университет моли Е. Грим да съдейства за изпращане на различни издания, вестници и други трудове, публикувани в България.

През 1922 г. Е. Грим се ангажира с каузата

³ „Едно ново крупно съчинение на проф. Е. Д. Грим“ [без автор]. – *Сила* (София), № 15 от 2 октомври 1922, с. 2.

на създадения „Съюз за връщане в родината“ („Союз возвращения на родину“), като подготвя програмните редакционни статии в част от броевете на издавания вестник „Към родината“ („На родину“). Целта на организацията е да пропагандира и практически да реализира сред руската емиграция в България идеята за връщане в Съветска Русия. След разкриване на авторството Е. Грим е бойкотиран от руската емигрантска среда и попада в изолация. На 20 юли 1923 г. правителството на проф. Александър Цанков го екстрадира от България като „комунист и борещи агент“. През 1923 г. излиза още една публикация на Е. Грим – този път в издание, осъществено от дружеството за руско-българска дружба:

О русофильстве и русофобстве в Болгарии. В: *Русские в Болгарии*. Сборник. Ред[акция] и предисловие Бориса И. Ивинского. С., Изд[ани]е общества Русско-болгарская дружба, 1923.

След репатрирането си в СССР Е. Грим работи в тогавашния Московски институт за изучаване на източни езици (Московский институт востоковедения), съществувал през периода 1920–1954 г. Издава следните трудове:

Политическая обстановка военных операций для захвата Константинополя и проливов (1915–1917). В: *Константинополь и проливы. По секретным документам бывшего Министерства иностранных дел*. Т 2. М., 1926.

Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842–1925). В: Труды Московского института востоковедения им. Н. Н. Нариманова. т. VI. М., 1927 (http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/China/XIX/1840-1860/Sb_dog_Dal_vost/index.htm (29.03.2010)).

Галина Петкова

Сканирана КАРТИНКА на началото на статията на Гrim Под картинката текст

Начало на статията на Е. Гrim „За русофилството и русофобството в България” („О русофильстве и русофобстве в Болгарии”)

О руссофильствѣ и руссофобствѣ въ Болгарій.

Въ русской печати и въ русскомъ обществѣ съ давнишнъ поръ — чуть ли не съ пѣрвыхъ мѣсяцевъ Русско-Турецкой Освободительной для Болгаріи войны 1877 — 78 г. — создавалось убѣжденіе, что среди болгарского общества существуютъ двѣ „партии” — руссофильская и руссофобская, ведущія какую — то упорную, но чрезвычайно, порой, странную по своему измѣнчивому личному составу, борьбу между собой. Кой у кого создавалось впечатлѣніе, что внутренне — партийная болгарская жизнь опредѣлялась больше отношеніемъ разныxъ партій къ Россіи, чѣмъ вопросами самой болгарской жизни. На такомъ впечатлѣніи отчасти основывались нѣкоторыxъ изъ самыхъ неудачныхъ дѣйствій прежней русской власти по отношенію къ внутреннему развитию Болгаріи. Легко вѣдь было думать, что если вопросъ объ отношеніяхъ къ „дѣду Ивану” игралъ такую роль въ партійно — политической жизни Болгаріи, то въ народной массѣ престижъ „дадо Ивана” долженъ быть еще гораздо болѣе значительнымъ, а, стало быть, все то, что будетъ рекомендовано изъ Петербурга, неизбѣжно получить поддержку болгарского народа. Эти взгляды привели къ чрезвычайно нессторожной политикѣ русской власти, поддержавшей кн. Александра I во время эпохи пріоствновки Тырновской конституції (но, надо сказать въ ея защиту отнюдь не подстрекавшей его — въ отличіе отъ Австроіи и стоявшей за Австроіей Германіей) — привели дальше къ изумительному образу дѣйствій ген. Каульбарса во время его специальнай миссіи въ Болгаріи и въ конечномъ итогѣ къ нраху дѣйствительнаго влиянія Россіи,

О русофильстве и русофобстве в Болгарии⁴

Эрвин Гrimm

В русской печати и в русском обществе с давних пор – чуть ли не с первых месяцев Русско-турецкой освободительной для Болгарии войны 1877–[18]78 г. – создалось убеждение, что среди болгарского общества существуют две „партии“ – русофильская и русофобская, ведущие какую-то упорную, но чрезвычайно порой странную по своему изменчивому личному составу борьбу между собой. Кой у кого создавалось впечатление, что внутренняя партийная болгарская жизнь определялась больше отношением разных партий к России, чем вопросами самой болгарской жизни. Натакомвпечатлении отчасти основывались некоторые из самых неудачных действий прежней русской власти по отношению к внутреннему развитию Болгарии. Легко ведь было думать, что если вопрос об отношениях к „деду Ивану“ играет такую роль в партийно-политической жизни Болгарии, то в народной массе престиж „дядо Ивана“ должен быть еще гораздо более значительным, а, стало быть, все то, что будет рекомендовано из Петербурга, неизбежно получит поддержку болгарского народа. Эти взгляды привели к чрезвычайно неосторожной политике русской власти, поддержанной кн. Александра I во время

⁴ Статията се печата по: Гrimm Э. Д. О русофильстве и русофобстве в Болгарии. В: Русские в Болгарии. Сборник. Ред[акция] и предисловие Бориса И. Ивинского. С., Изд[ани]е общества Русско-болгарская дружба, 1923.

эпохи приостановки Тырновской конституции (но, надо сказать в ее защиту, отнюдь не подстрекавшей его – в отличие от Австрии и стоявшей за Австрией Германии) – привели дальше к изумительному образу действий ген. Каульбарса во время его специальной миссии в Болгарии и в конечном итоге к краху действительного влияния России, обнаруженному во времена Ст. Стамболова, одного из наиболее крупных и ярких государственных деятелей Болгарии, руководившегося прежде всего и главным образом соображениями национальных интересов Болгарии, как он их понимал.

Ошибка многих русских заключалась тогда в том, что они смотрели на болгарский народ как на почти совершенно аморфную в национально-государственном отношении массу, задавленную во всех отношениях пятисотлетним турецким игом и лишенную собственной организации и собственной организационной силы. Ошибка русской политики последующих дней – после Стамболова! – заключалась в том, что она не учла всего значения Болгарии и ее внутренней жизни в качестве элемента ближневосточной, в частности – балканской, проблемы, не поняла исторической необходимости либо авторитетно примирить болгарские и сербские интересы и домогательства на Балканах, либо твердо и ясно выбрать между ними по географическим и иным причинам в качестве опоры в собственной политике Болгию.

Стремление болгар к освобождению от бесправного турецкого режима отнюдь не было вызвано

русской властью или одним только русским влиянием. Болгарское национальное движение является частью этого движения самых разнообразных европейских народов в сторону „самоопределения”, которое представляет характерную черту прошлого и отчасти нынешнего века. Бессспорно, выступление России в борьбе с Турцией, начиная в особенности с Екатерины II, значительно усилило это движение. Но усиливали его и отзвуки Французской революции 1789 г., вызвавшей во всей Европе отдельных людей и целые народы к сознанию их прав.

Самое же важное заключалось в том, что сам болгарский народ после долгого периода безнадежного, казалось, разгрома его политической, экономической и даже физиологически-этнографической силы постепенно стал шаг за шагом, спускаясь с гор и завоевывая землю, восстанавливать свои силы и стремиться к устройству своей жизни на началах, обеспечивающих ему собственное национальное бытие.

Турецкая администрация сохранила за болгарами, как и за другими подданными султана-халифа, права на местное самоуправление как в селах, так и в городах. Отчасти это было вызвано тем, что у турок, – действовавших вне пределов своего массового поселения в качестве воинов, собирателей дани, а не в качестве державных властителей европейского типа, – не было ни людей, ни денег для того, чтобы создать всеобъемлющую административную организацию. Им было важно собирать дань и воинов от подвластного им

населения, а раз они не могли создать для этого такого аппарата, который проникал бы вглубь народной жизни, то им оставалось только терпеть местные национальные и религиозные организации и даже поощрять их. Этим объясняется сохранение сельского самоуправления и самоуправления еснафов, цехов и Православной церкви, в частности, в Болгарии.

В этих формах самоуправления заключается одна из главнейших сил Возрождения болгарского народа. Другая заключается в разных видах бунтовщических организаций, от чистых разбойников – хайдутов более раннего времени – до революционеров, которым дали тон после С. Раковского особенно Л. Каравелов, В. Левски и Хр. Ботйов.

Первые – сельские, еснафские и церковные (связанные тесно с сельскими и еснафскими) – движения по самому характеру своих участников, условий их жизни и т.д. требовали много времени для успеха. Их сила заключалась в том, что они коренились в основах народного быта. Вторые действовали непосредственно на строй жизни Турецкой империи, приводили к тяжелым избиениям, снова и снова возбуждали интерес Европы и России к болгарской жизни и звенели погребальным звоном не только над своими участниками, но и над самой Турцией. Их слабость заключалась в том, что во всяком человеческом обществе число активных бунтарей, кладущих „живот свой за други своя” гораздо менее значительно, чем число сочувствующих, но активно ничего не предпринимающих для поддержки своих же

идей и стремлений.

Несмотря на все эти оговорки, тем не менее, и в том, и в другом национально-болгарском движении – в консервативном и в революционном – сказывались организующие болгарскую национальную жизнь силы, выдвигавшиеся вождями участников местных движений, а стало быть, развивалось и чувство собственной национальной энергии, вовсе не желающей быть предметом какой бы то ни было чужой политики, которая так легко может быть изображена как незаконная и ни на каких нравственных началах не обоснованная эксплуатация одного народа другим, более сильным.

Россия появилась впервые на горизонте балканской жизни, – если не считать очень давние времена или разные казацкие походы, – во времена Петра. Но его прусский поход окончился полной неудачей и сверх того коснулся лишь далекой периферии полуострова. Походы Румянцева и Суворова впервые, вместе с действиями русского флота в водах Греции и Малой Азии, показали христианским народам Ближнего Востока образ северного богатыря, ищущего для себя обеспеченный выход к незамерзающему южному морю и, в частности, к роковым для русско-балканской жизни проливам. В своем движении на юг Россия руководилась прежде всего собственным здоровым национальным и хозяйственным инстинктом, преобладавшим в сознании ее руководящих государственных деятелей над соображениями религиозного и племенного характера.

Сознавая, что творя национально-русское дело,

она в тоже время улучшает судьбу единоверцев и единоплеменников на Балканах, русская государственная власть, несмотря на весь свой самодержавный для России характер, систематически поддерживала во всех христианских народностях Турции их национально-революционные движения. Однако, она оставляла за собой право пользоваться этими движениями в пределах своих собственных сил и не считала себя обязанной, раз она подняла местное население, добиться для него, хотя и ценой собственной гибели, такого положения, о котором мечтали с ее слов ее балканские союзники. С русской точки зрения в этом сказывался только здоровый инстинкт национального самосохранения, но с точки зрения освобождаемых балканских народов такой образ действий мог быть истолкован и на самом деле истолковывался как акт предательства. Возбужденные русской пропагандой люди гибли десятками и сотнями или были вынуждены покинуть родные края и переселяться в соседние страны, в том числе и в самое Россию, и было бы странно думать, что эти факты не оставляли следа в народной психике.

Победы русского оружия при Екатерине и при Николае I, когда впервые Дибич-Забалканский довел русского солдата до Адрианополя, остали глубокий след в жизни болгарского народа, привыкшего в течение веков к мысли о несокрушимости турецкого владычества. Результаты побед однако не были так велики, как ожидало измученное турецким бесправием население. Увлеченное великолепием побед русского оружия, оно не могло

понять последующих отступлений „дядо Ивана”, всей сложности внутренней и международной жизни которого оно не могло знать. Среди народных масс образ „дядо Ивана”, правда, рос все время, но среди нарождавшейся интеллигенции он приобретал постепенно какой-то неясный и двойственный характер.

Этому содействовали опыт болгарских соглашений (стихийных, не формальных) с греками и с сербами во время освободительных движений среди этих двух народов, находившихся на крайних аванпостах Турции по направлению к Западной Европе. Болгары участвовали в значительном количестве как в освобождении Греции, так и в освобождении Сербии. С той и с другой страной их соединяла общая вражда к Оттоманской империи и общая православная вера. И там, и тут однако болгары встретились с таким же национальным эгоизмом, который сыграл свою роль и в политике русской власти. Впечатление еще усиливалось здесь от „фанариотской“ политики Царьградского патриархата и от племенной, сербско-болгарской, розни.

Создававшиеся таким образом настроения усилились по отношению к России вследствие влияния польских (а позднее и венгерских) беженцев 1831, 1849, 1863 годов, с одной стороны, влияния русской революционной эмиграции герценовского и послегерценовского времени, с другой стороны. То, чем по отношению к грекам была мысль о желании греческого патриархата денационализировать болгарскую жизнь в интересах Фанаро, то, чем была в отношениях к сербам

мысль об их стремлении поглотить Болгарию в недрах Великой Сербии, то в отношении к России значило опасение превращения Болгарии в задунайскую губернию под скипетром и под управлением самодержцев всероссийских и их чиновников.

Россия сыграла поднятие болгарской культурной и национальной жизни совершенно исключительную роль, – роль, с которой, разумеется, отнюдь не может сравняться роль даже таких европейских политических деятелей, как Гладстон и др. Это сознают все слои болгарского народа и всегда и повсюду можно найти отклики этого сознания, даже тогда, когда встречаешься с так называемым русофобом. Россия и сейчас, несмотря на ряд экономических и политических условий самых последних 10 – 20 лет, сохраняет это обаяние, не только среди старых болгар, современников Царя-Освободителя, но и среди молодых болгар, поклонников Толстого и Достоевского, М. Горького и Ленина, – среди консерваторов, среди демократов и среди самых решительных революционеров.

Когда говорят о русофильстве и о русофобстве в Болгарии, слишком часто забывают, что в Болгарии давно существует своя собственная национально-организационная традиция и что болгарский, как и всякий, сознающий свои особенности и свои – экономические и иные – интересы, народ стремится к тому, что лет 70 тому назад Кавур выразил словами „*Italia fara da se*“. Болгария представляет и должна представлять самодовлеющее целое, – должна представлять вплоть до того момента,

когда так или иначе осуществляются новые, ненациональные формы объединения людей на общей творческой работе. Когда наступит такой момент для Болгарии в частности, мы не знаем, но до него вопрос ставился и ставится в такой плоскости, которая определяется здраво понятым национальным интересом.

Сейчас иногда приходится слышать обвинения Болгарии с стороны македонцев в том, что она, Болгария, не только сейчас, в 1922 г., но и раньше, со времени своего собственного государственного существования, пренебрегала интересами своих македонских соплеменников ради своих собственных государственных интересов и под влиянием и создавшегося для нее самой международного положения. Это по существу своему то же самое обвинение, которое болгары предъявляют России. Ставши государством, Болгария испытала на себе часть тех затруднений, которые испытывала и испытывает Россия, как держава, в своих международных отношениях и действиях.

Русофобство и русофильство разных слоев и партий болгарского общества, поскольку, разумеется, они не являются результатом прямых влияний враждебных или союзных с Россией сил – представляют таким образом результат весьма сложных условий болгарской жизни, в основе своей связанной с Россией теснее, чем с какой бы то ни было другой страной. Чем больше надежд болгары издавна привыкли возлагать на могучую помочь „дядо Ивана”, тем болезненнее они воспринимали всякое разочарование, которое их постигало в связи с

ближневосточной политикой русского государства. Под влиянием русской эмиграции и русской оппозиционной и революционной литературы при этом естественно получалась наклонность проводить более или менее резкую грань между „официальной”, самодержавной, Россией, с одной стороны, и русским народом и его оппозиционно-революционными элементами, с другой стороны. В этом смысле в одном и том же лице могло дружно уживаться русофобство и русофильство – иначе говоря, вражда к русскому правительству и любовь к русскому народу, его литературе и публицистике, его политическим и социальным стремлениям к освобождению личности и к свободному развитию народов.

Все это подтверждает нашу основную мысль о чрезвычайной условности терминов „русофобство” и „русофильство” в пределах массовой жизни Болгарии. Стамболов, воспитавшийся на русской литературе, был одновременно и русофобом, и русофилом в указанном смысле. Такие же формальные противоречия по существу своему вовсе не представляющие противоречий, раньше встречаются у С. Раковского, Л. Каравелова, В. Левского, Хр. Ботйова, у Др. Цанкова, у Петко Каравелова и многих других. Какое-нибудь определенное действие русской власти, – как, напр[имер], стремление русского правительства в 60-[х] годах [XIX века] усилить преселенческое движение болгар в южную Россию, стремление, совпавшее с переселением черкесов с Кавказа в Болгарию, поддержанным турецкой властью, или отношение русской власти к перевороту,

приведшему к объединению Восточной Румелии и Княжества Болгарского в 1885 и т.д. – приводили от времени до времени к резкому подъему „русофобской“ волны в сознании отдельных деятелей и руководимых ими общественных слоев. Существа дела они, однако, не меняли.

Более серьезное и глубокое значение имело то обстоятельство, что долгая практическая слабость оппозиционно-революционных движений в России свидетельствовала как будто о том, что самодержавная власть и ее политика пользовалась поддержкой подавляющей массы русского народа и что, стало быть, разграничение ее и народа не имело достаточного основания. Это впечатление получало усиленное значение с точки зрения той оценки России и ее народа, которая проникала с легкой руки западноевропейской, в особенности, немецкой печати и западноевропейских научных центров в среду болгарского общества и проникала в нее тем более обильной струей, чем теснее становились экономически связи Болгарии с Веной и Берлином и чем большее количество молодых болгар училось в среднеевропейских университетах и технических школах.

Говорить о пренебрежительном отношении Западной Европы к культурно-политическим дарованиям русского народа (как, впрочем, и славян вообще) едва ли есть надобность. Это слишком известный факт, понятный в силу ряда внешних обстоятельств и в то же время свидетельствующий о характерном для Западной

Европы близоруком высокомерии в оценке всего того, что не входит в круг привычных для нее форм жизни и привычного для нее склада мыслей и психики. Тем не менее искушение для людей, сравнивавших темп западноевропейской и русской культурной и политической жизни и стремившихся встать возможно скорее в уровень последних слов европейской культуры, было велико. Нетрудно было прийти к заключению, что спасение и прогресс Болгарии должны прийти не с полуварварского Востока, а с вооруженного высшей суммой политического, технического и т.д. опыта Запада. Этому искушению, по-видимому, действительно стало подвергаться с течением времени заметное число представителей молодой болгарской интеллигенции. Отношение к России становилось в известных кругах болгарского общества более холодным и равнодушным. Взгляды стали обращаться в Берлин, и это сыграло известную роль и во время великой войны. Недовольство политикой русской государственной власти соединялось с недоверием к внутренней значительности массовой народной жизни России. Россия импонировала еще своей национально-государственной массивностью, своей физической ролью в составе славянства, но она утрачивала постепенно одну долю своего культурного влияния за другой.

Люди, склонявшиеся к среднеевропейской ориентации, потому что они видели в ней вернейший залог быстрого развития болгарской жизни, однако сталкивались со старым, все еще прочным настроением

старших поколений и широких масс. Чувство однородности интересов всех славян в их борьбе против желания немцев, французов, англичан и т.д. властствовать над ними и использовать их как культурный навоз, и бесспорный факт, что уже в силу своей численности из всех славянских народов только народ русский может послужить прочным основанием для обеспечения интересов славянства, выражались в известном анекдотическом изречении, что „вместе с русскими нас 185 миллионов”. Русское революционное движение 1905-[190]6 годов и революция 1917 г. в то же время подрывали рассуждения о каменной неподвижности народной жизни России и бросали миру лозунги, которые родились, правда, на Западе и подвергли Россию тяжелым испытаниям, но которые в то же время подчинили себе значительные массы европейского общества и заставили даже многих врагов России признать грандиозный масштаб народной жизни России.

Факт признания мировой значительности внутренних процессов русской народной жизни имеет большое значение и в области отношений болгарского общества к России. Естественным дополнением ему служит обнаружившаяся неожиданно для многих хрупкость германской политической, культурной и экономической мощности. Если о России говорили, что она представляет „колосс на глиняных ногах”, то оказалось, что базис немецкой гегемонии был нисколько не более прочен! А в то же время выяснилось, что и самодовольные „западные демократии” – Англия, Франция и Соединенные Штаты

– не располагают таким умственным и нравственным багажем, который позволил бы им устроить жизнь Европы на справедливых и разумных началах.

Увлечение „Западом”, по-видимому, начинает проходить и среди молодого поколения болгар. Темные стороны российской революции уравновешиваются грубо эгоистической политикой французской власти на Рейне, английской власти в Малой Азии, на проливах и в многих и многих других местах, ростовщическим взглядом Америки на Европу. И чем больше и чем скорее улетучиваются интеллигентские представления о всяческих преимуществах Запада перед Востоком, тем сильнее возрождается чувство славянского родства и старая мысль о том, что судьба Болгарии и России неразрывно связаны. Ошибки были сделаны и с той, и с другой стороны. О них надо забыть. Надо строить новую жизнь и новые отношения. Пусть мертвые хоронят мертвых: жизнью пользуйся живой.

Подготовка на текста и редакция Галина
Петкова

Коментар на филолога:

Статията на Е. Грим е социализирана през 1923 г., годината на неговото принудително изгонване от България. Напълно е възможно тя да е писана във време на нарастваща изолация, в която професорът попада след разкриване на сътрудничеството му с просъветския вестник „Към родината“ („На родину“). Историята около екстрадирането на Грим все още остава затворена в спомена или е евфемистично изговаряна – като „неприятности, завършили с изселването му от България“⁵. За първи път се сблъсках с нея в края на 1980-те години, когато се подготвяше том с избрани текстове на П. Бицили⁶ и неговият биограф – А. П. Мещерски (1915–1992) – консултираше екипа, който осъществи това издание. За проф. Ервин Грим тогава също стана дума, тъй като именно на овакантената от него длъжност – завеждащ катедрата по нова и най-нова история на ИФФ на Софийския университет – е поканен, а впоследствие и назначен, проф. П. Бицили. Реконструираните по-долу факти около „разобличаването“ на Грим са взети от разказа на А. Мещерски. Вестникът „Към родината“, орган на „Съюза за връщане в родината“, започва да излиза през 1922 г. в София и е призван да пропагандира

⁵ Цит. по: Мещерский, Андрей. Заметки и материалы к библиографии русских преподавателей в высших учебных заведениях Болгарии. 1920–1944. В: Бицилли П. М. Трагедия русской культуры: Исследования, статьи, рецензии. М., 2000, с. 582.

⁶ Бицилли, Петр. Избранное. Историко-культурологические работы Т. 1. С, 1993.

репатриантските настроения сред руската емиграция в България. Прави го обаче доста неубедително, докато в един момент на страниците му не се появяват блестящи анонимни редакционни статии. Първият, който припознава в тях стила на Е. Гrim, е юристът проф. К. Соколов. Двамата се познават още от Санкт-Петербургския университет, а в България редактират и издават „Руските сборници“. Догадките обаче остават без потвърждение и с намирането на доказателства се заема журналистът и издателят И. Калиников⁷. Той успява да получи от печатница „Балкан“, където се набира „Към родината“, ръкописа на поредната уводна статия, написан с почерка на Гrim. Оттам насетне събитията вече са известни.

Станалото е знаково в няколко посоки, освен че историята има и своето човешко лице. „Текстът Гrim“ маркира един от възможните битийни сценарии на руската емиграция (а в България в началото на 20-те години на XX век се апробират почти всички такива), моделиран чрез перфидната инфильтрация от страна на тогавашната брънешка агентура. Намесите на последната могат да се търсят в умелото манипулиране на руския фантазъм за родното, циментиран от идеята за държавността. В статиите си Гrim поставя мъчителните въпроси на едно разделно за Русия време, в което няма

⁷ Самият Иван Калиников става жертва на политическо убийство на 25 юли 1924 г. в София. Виж по-подробно за него: Петкова, Галина. Надежда Тефи и нейните публикации в София (1923-1927) (<http://litternet.bg/publish10/gpetkova/nadezhda-tefi.htm>) (29.03.2010).

наблюдатели, а всички са участници, въпроси за живота и смъртта на Отечеството и за мястото на бежанците – с него или срещу него. Изговореното очевидно докосва нещо дълбинно у много емигранти, оттук резкостта и категоричността на отхвърлянето и бойкота срещу Гrim.

И ако за руската среда тази нетолерантност е разбираема или поне обяснима, то българското пространство се съгласява да приеме имиджа на Гrim като „бolshevishki agent“ и странно не успява да го оразличи сред останалите такива. То чете неговата личност през тревожещия филтър на политическото, а за тази рецепция се оказва невъзможно припомнянето за широката ерудиция на един университетски професор, в чиято адекватна съдържаност към чуждото ни убеждават изследванията му⁸. В научните си трудове Гrim настоява за прочити „по пътя на извънредно внимателния и от никакви партийни и традиционно идеологически съображения не замъглен анализ“⁹. Именно този подход

⁸ „Да се съди за собствено българските политически настроения на онова време или да се изобразяват те макар и фактически, за да се осмисли напълно решението на Търновското събрание и да се определи до колко те съответстват на истинските масови настроения на българския народ, е извънредно трудно. Трудно е дори за българина по произход [...] Толкова по-трудно е това за чужденеца, колкото и да се е постарал той да изучи документите [...] по тоя въпрос. [...] Събирането на тези материали е работа, извънредно важна от национално гледище, на всички обществени деятели в България изобщо, на всички нейни млади учени историци в частност (курсивът мой – Г.П.)“. Гrim, Ервин. Към историята на Търновската конституция. – Сила (София), № 15 от 2 октомври 1922, с. 4.

⁹ Гrim, Ервин. Към историята на Търновската конституция.

е разкрит и в представената тук статия, доколкото въобще е възможна безпристрастност в интерпретацията на темата в началото на 1920-те години.

Статията на Грим е отпечатана в сборника „Русите в България“ („Русские в Болгарии“), адресиран към руския емигрантски читател. Задачата на изданието е да запознае с положението на русите в България и да засвидетелства пред света братското отношение на българския народ към тях. Продължавам да смяtam, че публикацията на Грим е първият адекватен опит от страна на руската емиграция да намери ключ към душевността на българина и да проблематизира неговата особена чувствителност към Русия и руското.

Текстът на Грим извежда в самото си заглавие двете страни на една свръхзависимост от Русия, проявена като „русофобство“ и „русофилство“. Той е прицелен в същината на българо-руските отношения и напипва болезнения им възел – възможността за отделяне на България от Русия и възможността за равноправно партниране между България и Русия. Цялата рефлексия на Грим е опит тези отношения да бъдат извадени от символните наслоения и размишлявани, с една дума – осъзнати.

Статията е лишена от патетичните кухини, с които през 1920-те години изобилстват текстовете, крепящи се на риториката за славянското братство и вековната руско-българска (или обратно) дружба и залагащи основния модус на отношенията между българи и руси –

– Сила (София), № 15 от 2 октомври 1922, с. 4.

благодарността. В този смисъл тя стои някак самотно: не толкова, защото не е куртоазна, колкото заради смелостта да назове, да събере под един покрив русофилство и русофобство, да се усъмни в противоречието между тях, да ги интерпретира, като тръгне от политическите им опаковки и стигне до мирното им съвместно съществуване в главата на българина.

Е. Гrim борави със същите достатъчно експлоатирани в емигрантската славянофилстваща литература означаващи – Руско-турската война и политиката на Русия на Балканите, но по един различен начин, най-малкото защото фактологията е вписана в рефлексията, а не в емоцията. Събитията не са изолирани в манипулативен наратив, неизбежно водещ към митологизиране, а са втъкани в историческия континуитет между Възраждането и България от 1920-те години. За автора освобождението на България не е извоювано от някой друг, а е дело на самите българи в стремежа им към „собствено национално битие“, който е част от движението на европейските народи към самоопределение. Именно по този път България среща силното влияние и подкрепа на Русия, доколкото това съответства на националните интереси на последната. И именно по този път Русия играе изключителна роля в стимулирането на културния и националния живот на България.

В текста на Гrim се заражда един „нов“ език, с който се изговаря свое-чуждото, в случая – руско-българските връзки. Авторът подчертава ролята

на „националния инстинкт“ и полага двустранните отношения в плоскостта на реалното, което за една суверенна държава са нейните национални интереси.

В своите жестове на Балканите Русия се ръководи преди всичко от „собствения здрав национален и стопански инстинкт“, който преобладава над всички други съображения. Българите от своя страна не винаги могат да разберат отстъпленията и сложността на руската вътрешна и външна политика, която междувременно допуска и редица „грешки“. Гrim подробно ги изброява, но ако се абстрагираме от конкретиката, колкото и да не са добри обобщенията, всяка една от тях ще опира до „неразбиране“, „незачитане“, „неочтитане“ на българското. В резултат представата за „дядо Иван“, макар и в различна степен сред отделните прослойки на българското общество, е белязана с двойственост, както е пропукан и носи болезнено разочарование образът на всемогъщия, всепобеждаващ „северен богатир“. Когато става самостоятелна държава България също има своите интереси с всички произтичащи трудности в международната си политика, отношения и действия. Гrim назовава и основния й страх – да бъде „погълната“, т.е. да бъде денационализирана или превърната в „задунайска губерния“.

Изграждането на отрицателен хетероимидж за

Русия, мислена като „полуварварски Изток”, Грим свързва и с все по-нарастващото влияние на Западна и Средна Европа, с една дума – на „Запада”, с навлизането на неговите ценности сред младата българска интелигенция. Но „Западът” се отнася пренебрежително към славяните и техните културни приноси, от него може да дойде само „изкушение”.

Така в тази почти „едипова” ситуация се налага да разграничим две неща. От една страна, отделянето на България от Русия чрез намесата на трети – „Запада” – е необходим стадий за припознаването й като субект със собствени „желания” и интереси. От друга, третият в тази триъгълна структура – „Западът”, според Грим е „лош обект”. Еднозначно отрицателната оценка на европейските ориентири на България тук е малко странна, след като самият автор ги сочи за адекватни на българския стремеж към национална държава по-горе в статията си или ги остойностява положително, когато говори за Търновското учредително събрание¹⁰. Грим сякаш остава в плен на отложилата се в руската обществена мисъл митопатологема „Русия vs Европа” и на собственото си участие в нейното изобретяване¹¹. В неговите логики се оказва невъзможна хипотезата, че България в различните си избори е в състояние да излезе от всякакви инcestни връзки и да следва своите

10 Грим, Ервин Към историята на Търновската конституция. – Сила (София), № 15 от 2 октомври 1922, с. 4.

11 Виж: Грим, Ервин Три стадии культурного развития народов. В: Годишник на Софийский университет. Юридически факультет. Т. XV – XVI, 1918–1920, с. 1–161.

национални инстинкти, макар че рефлексията му преди това върви именно в тази посока.

Следва един доста труден край, да не кажа, че статията сякаш не може да завърши и има няколко финала, струпани в последния абзац. Използвайки високата риторика, Грим призовава към връщане на отношенията в една – „предедипова“ – фаза, когато българското общество трябва да преодолее увлечението от „Запада“, да признае чувството за славянско родство и да възстанови старата симбиоза между България и Русия, защото техните съдби са „неразрывно свързани“. Впрочем, възможно ли е друго послание при положение, че сборникът „Русите в България“ се издава от дружеството за руско-българска дружба? Възможна ли е друга риторика, ако статията е писана или довършвана в ситуацията на изолация от всички среди и връзки, в това число и от страна на българите? Мисля си, че ако този финал за Грим беше достатъчен, текстът сигурно би свършил дотук. Следва обаче корекция, която представя свързаността между Русия и България като обременена с грешки, направени и от двете страни. И дори не пожелателната, а предписващата модалност („трябва да ги [грешките – Г. П.] забравим“, „трябва да строим нов живот и нови отношения“), по-скоро фиксира съществуващото напрежение, отколкото неговото преодоляване. Явно обаче и този финал не е достатъчен, дори напротив – между него и предходния се отваря смислов зев. На това място в отпечатания през 1923 г. текст – случайно или не – стои едно иначе ненужно за

пунктуацията тире.

В абсолютния край на статията се появява скрит цитат от баладата на руския поет В. Жуковски (1783–1852) „Тържествуването на победителите” („Торжество победителей”)¹² (1828). Останала в културната памет с фаталистичните афоризми и примирителните мотиви творбата на В. Жуковски е авторизиран превод от Фр. Шилер (любопитен щрих по повод на обсъжданите руско-европейски връзки и раздели). Изглежда „литературният” финал е най-уместният завършек на рефлексията, но той е нещо повече от формално излизане от зоната на говоренето, сравнимо с перформативното казване „край”. Все пак литературата винаги произвежда многозначие, а метафорите спасяват поне от реалните неудобства. В случая това би могло да означава, че бъдещите отношения трябва/могат да са „нови” и да се градят на „нови” основания, ако не остават затворени в мъртвите схеми на миналото. Така написаното от Грим прекрачва границите на текста и се взира в живота – вече осемдесет и седем години.

Статията е възпроизведена на езика на оригинала

¹² При Грим: „Пусть мертвые хоронят своих мертвых: жизнью пользуйся живой”. При Жуковски: „Смертный, силен, нас гнетущий, // Покоряйся и терпи; // Спящий в гробе, мирно спи; // Жизнью пользуйся, живущий”. Цит. по: Жуковский, Василий. Избранные сочинения. М., 1982, с. 257. И двата цитата впрочем „помнят” Евангелските речения, отварящи херменевтични процедури не само в рускоезичната културна традиция. Срв. Лк 9, 60: „Но Иисус сказал ему: предоставь мертвым погребать своих мертвцев; а ты иди, благовестуй Царствие Божие”. Цит. по: Библия. Брюссель, 1989, с. 1594.

според първата й публикация в София през 1923 г., като е съобразена с нормите на съвременния руски правопис. Запазени са някои особености на лексиката, чиято употреба на места е белязана от конкретното време, както и авторовият вариант на фамилиите на българските културни и революционни дейци. Показателно е изписането на два пъти на фамилията „Ботйов“, невъзможна в този вид в руския език, при паралелно срещащо се в същия сборник „Ботев“. Проявените от Гrim в конкретния случай усет и внимателност са онези инвестиции в зачитането на другия, откъдето започва реалният диалог с него. Поправените печатни грешки, които са често явление в руските емигрантски издания, излезли в България, не се обговарят и не се коментират, както не се посочват и предприетите редакторски намеси. Необходимите разширения на думи, възстановени конструкции или допълнени съкращения са въведени в квадратни скобки.

Галина Петкова

Коментар на историка:

„Съдбите на България и на Русия са неразрывно свързани“ – това е финалният щрих на статията на проф. Ервин Грим за русофилството и русофобството в България. На пръв поглед тази констатация е банална и обезцветена от прекомерната ѝ употреба. От друга страна обаче, тя издава характерното и за руснаци, и за българи лично/роднинско отношение към другия – очакванията (на българите от Русия и на Русия от българите) са винаги завишени и на границата на ирационалното. Такива са и всички страсти – „филски“ или „фобски“, които периодично избухват в нашето общество, било то на 3 март или по друг повод.

Ако за българското русофилство или русофобство пишат българи – независимо от политическите им пристрастия, картината и днес няма да е по-различна от словесния двубой между „булка Варлаамица от крушата“ и „булка Салямъзка от покрива на коминя“¹³

¹³ „Гърнясала сланино! Дано да се въвонейш! – викаше булка Варлаамица от крушата. Дървенице, кръвопийке! Дано да пукнеш! – викаше булка Салямъзка от покрива при коминя. - Да те порази Господ! - Да те убие чумата! - Да те прокъсне! - Да се вампирясаш! - Огън да гори тебе и децата ти! - Живеница да ви изяде двама ви! - Гиди свинъо, дванайсеткиньо! - Гиди ялова кукувица! - На въже да видя мъжа ти и ти отдолу да му люлейш краката! - На кол набит да видя твоя и самодиви да играят хоро около него! - Дано ръцете, дето ми вапцаха котката, да изсъхнат и да почернеят, като твойта черна душа, жълта циганко! - Дано гръбнакът, дето го окачиха на вратната ми, да се задърнеше в гърлата и на двама ви и да ви задави, поразена тахтабо!“. Иван Вазов. Чичовци. <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=14&WorkID=2730&>

от „Чичовци“. Ако за същото пише руснак – погледът му ще има два ракурса – на либерала/западник или на консерватора/почвеник.

В отношението си към българите Ервин Гrim е по-близо до либералната гледна точка. Ако за руските консерватори българите са на първо място православни, на второ – славяни, а чак на трето – българи, то за руските либерали националната, а не религиозната принадлежност, е първостепенна.

Ако руските консерватори, следващи традиционните възгледи на Михаил Катков, Николай Данилевски и Константин Леонтиев, освещават и идеологизират стремежа на Русия към Проливите с мисията на „Святата Рус“ и доктрината „Москва – Третия Рим“, то Ервин Гrim не скрива очевидното и най-естествено обяснение за тази политика – националните интереси на Руската империя, нейния „здрав национален инстинкт“¹⁴.

Ако за консерваторите в Русия българският народ е незрял и има нужда от покровителството на Москва, то Гrim съзира и уважава у българите „чувството за собствена национална енергия, не желаеща да бъде предмет на каквато и да било чужда политика“¹⁵. Гrim наследява позицията на Александър Пипин и на руската либерална публицистика от края на XIX век, определяйки за основна „грешка на повечето руснаци“ стереотипната

Level=2 (Пък после се чудим на „Биг Брадър Фемили“... – Б. а).

14 Э. Д. Гrimm. О русофильстве и русофобстве..., с. 15.

15 Э. Д. Гrimm. О русофильстве и русофобстве в Болгарии.
– В: Русские в Болгарии. С., 1923, с. 15.

им представа за българския народ като за „аморфна в национално-държавно отношение маса”¹⁶.

За разлика от руските консерватори, които по силата на незнание в повечето случаи подценяват ролята на българското националноосвободително движение и определят като единствен фактор за освобождаването на България – Русия, Грим като историк е обективен: „Стремежът на българите към освобождаване от безправния турски режим съвсем не е бил предизвикан от руската власт или само от руското влияние”¹⁷.

Вярно е, че българският националноосвободителен процес може би щеше да си остане незавършен без Руско-турската война (1877–1878), чийто резултат е новата българска държава, но подобна консервативна едностранчивост – само руска или само българска, и до днес карикатурно ни разделя на „фили“ и „фоби“, на „Варлаамици“ и „Салямсъзици“.

Изходдайки от либерални позиции, Грим обръща специално внимание и на въпроса за самоуправлението – нерешен и до ден днешен в Русия, подчинена по силата на огромната си територия на неизбежната хипертрофия на властта. Единствената институция на самоуправлението в империята от втората половина на XIX век са земствата, но революцията не им дава възможност да се развият и да пуснат трайни корени в руското общество. Оттук и трепетното отношение на руските либерали към самоуправлението като важна

16 Э. Д. Гримм. О русофильстве и русофобстве..., с. 13.

17 Э. Д. Гримм. О русофильстве и русофобстве..., с. 14.

част от модернизацията на Русия. Гrim откроява трите форми на самоуправление в България – „селското самоуправление и самоуправлението на еснафите, цеховете и православната църква“ като „една от основните сили за възраждането на българския народ“¹⁸.

Либералният поглед на Гrim обаче го кара да идеализира по своему руския народ и да подценява силата на общината и на колективното мислене и поведение, които тя възпитава. Гrim отрича категорично афинитета на руския народ към комунизма: „Смешно е да се говори за комунистическите или социалистическите идеи на руския народ. Маса руски селяни чезнат за частна собственост, маса работници – за дребно-буржоазно подобрене на живота и забогатяване“¹⁹.

За комунистически идеи сред селяните, разбира се, не може да се говори, но времето между трансформацията на общината в колхоз е твърде малко, за да превърне мужиците в осъзнани частни собственици. В това отношение народниците са по-близо до манталитета на руския народ, макар и да стигат до другата крайност – идеализацията на общината.

Гrim не прави изключение и от типично руското отричане на интелигенцията, което прехвърля и на българска почва. Значителна част от българската интелигенция според него е със „средноевропейска ориентация“ и е „хладна и равнодушна“²⁰ към Русия.

18 Э. Д. Гrimm. О русофильстве и русофобстве..., пак там.

19 Е. Гrim. Русия и большевизът. – Сила, № 39–40, 1920, с. 8.

20 Э. Д. Гrimm. О русофильстве и русофобстве..., с. 19.

Обяснението на Грим е по-скоро с упрек към Русия, която набляга най-вече на политическото присъствие посредством силата, а недооценява културното влияние върху България и славянския свят. И действително, ако руската държава е източна, то руската култура е европейска и до днес е най-силният фактор на трайно въздействие извън границите на Русия.

Културата като основен сближаващ фактор на българи и руснаци е един от основните проблеми, с които Грим се занимава като историк. Темата за кризата в европейската култура, популярна за началото на XX век, не отминава и неговия поглед на съвременник. В статията му за русофилството и русофобството в България тя се прокрадва в характерното за руските емигранти чувство за недооцененост от страна на Европа. Грим чисто по руски пише за „пренебрежителното отношение на Западна Европа към културнополитическите дарования на руския народ (и към славяните изобщо)“²¹. В това отношение Грим споделя възгледите на Николай Трубецкой, идеологът на най-яркото течение в руската емиграция след 1917-а, искащо реванш на руската култура – евразийството.

В определението си за „истински културен човек“ Грим приема понятието на Пьотър Лавров от втората половина на XIX в.: „критически мислеща личност“, за която са характерни две особености: „отричането на идеята за всянакъв авторитет“, и отричането на традициите. Скъсването с авторитетите – от Бога до

²¹ Э. Д. Гримм. О руссофильстве и руссофобстве..., с. 19.

нормите на ежедневния живот, довеждат според Гrim до „своеобразната нервност на съвременния културен човек”²².

С кризата в културата Гrim обяснява и революцията в Русия: „в Русия се извърши страшният бунт на културните „роби“ срещу културните „господари“, този ужасяващ предвестник на общоевропейските катастрофи”²³. Гrim говори не за Февруарска или Октомврийска революция, а за „Руска революция“ от 1917-а, под която обаче разбира най-вече събитията от февруари. В това отношение той не се отличава от своя наследник в Историческия факултет на Софийския университет – Пътър Бицили, за когото истинската революция в Русия е Февруарската, равна по сила на Великата френска революция.

Много точна е и класификацията на „Руската революция“, предложена от Гrim: политическа (недовършеният конституционен въпрос); селска (нерешеният въпрос за земята); провинциална (периферията срещу центъра); социална (исканията и на работниците, и на интелигенцията); битова (протестите от войната).

Точна е и прогнозата на Гrim за бъдещата политика на большевиките, които според него няма да се задържат дълго в посоката на интернационализма, а ще

22 Э. Д. Гrimm. Три стадии культурного развития народов. – В: ГСУ. III. Юридически факультет, XV–XVI, 1918–1919–1920, С., 1921, 4–6.

23 Э. Д. Гrimm. Три стадии культурного развития народов..., с. 8.

вървят „по пътя на запазването на руските национални интереси“ и че, за да оцелеят, ще се трансформират в „национално руски тип власт“²⁴.

Проф. Ервин Грим става жертва на поредната русофобска вълна в България при Александър Цанков. Съдбата на Грим го връща в Съветска Русия, където дълги години, преди да бъде пометен от деветия вал на репресиите през 30-те години, той служи вярно на съветската власт. Историческият факултет на Софийския университет губи Грим, но печели Бицили.

Дарина Григорова

Послеспис:

Въщност историкът и филологът са историчка и филологка. Желанието ни беше всяка от нас да предложи своя прочит на статията на Грим. Коментарите ни са съсредоточени изцяло върху текста й и не се занимават един с друг, а стоят един до друг. Склонни сме да мислим, че така те могат да отехват помежду си по различен начин, като се допълват, оспорват или остават затворени в себе си. Иначе през 2010 г. се навършват 140 години от рождението на професора – обстоятелство, което сякаш е достатъчен повод за повишен изследователски интерес към фигурата на Ервин Грим.

София, април 2010 г.

Г.П., Д.Г.

24 Е. Грим. Русия и борбата със съдебната реформа в България (1918-1924), 8-9.